

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ 1

Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους

Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Ιστορίας Δυτικής Μακεδονίας
Γρεβενά 2-5 Οκτωβρίου 2014

ΤΟΜΟΣ Α΄

Από τον 15ο αιώνα στον Μεσοπόλεμο

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ-ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Χαρίτων Καρανάσιος, Κώστας Ντίνας, Δημήτρης Μυλωνάς

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

ΓΡΕΒΕΝΑ 2019

Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών
Western Macedonian Studies Society
e-mail: edymme@gmail.com

© *Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών*

στοιχειοθεσία: Χαρίτων Καρανάσιος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

– Χαιρετισμός Αντιπεριφερειάρχη Π.Ε. Γρεβενών	15
– Προλογικό σημείωμα Προέδρου Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.	17
– Πρόλογος	22
– Πρόγραμμα Συνεδρίου	25

ΤΟΜΟΣ Α΄

Από τον 15ο αιώνα στον Μεσοπόλεμο

ΙΣΤΟΡΙΚΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ-ΔΙΑΣΠΟΡΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΤΣΟΣ – ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΒΑΜΒΑΚΙΔΟΥ

<i>Η καταφυγή στα ορεινά της Δυτικής Μακεδονίας κατά την πρόιμη Οθωμανοκρατία (15ος-16ος αι.): Γεωγραφική επισκόπηση .....</i>	39
--	----

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΣΠΑΝΟΣ

<i>Οι Δυτικομακεδονικοί οικισμοί στην Πρόθεση του κώδ. 401 του Μεγάλου Μετεώρου (1520-1540) .....</i>	69
---	----

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΔΕΛΗΚΑΡΗ

<i>Σλαβικά κατάλοιπα στην περιοχή Γρεβενών .....</i>	85
--	----

ΦΑΝΗΣ ΔΑΣΟΥΛΑΣ

<i>Κοινωνίες Βλάχων στον δυτικομακεδονικό χώρο: Δομικές συνάψεις και αποκλίσεις στη διάρκεια του χρόνου .....</i>	105
---	-----

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΝΤΑΣΙΟΥ

<i>Σημαντικές μεταβολές στις εποχικές μετακινήσεις των ποιμενικών οικογενειών της Βόρειας Πίνδου: Η περίπτωση του οικισμού Περιβόλι Γρεβενών (19ος – μέσα 20ού αι.).....</i>	127
--	-----

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ <i>Σχέσεις μεταξύ των καζάδων Γρεβενών και Κόνιτσας κατά την Τουρκοκρατία</i>	157
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ <i>Οι Εβραίοι της Κοζάνης στο τέλος του 18ου αιώνα βάσει δύο οθωμανικών εγγράφων</i>	167
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΔΙΑΦΑ-ΚΑΜΠΟΥΡΙΔΟΥ <i>Οικονομικές σχέσεις της μονής Ζάβορδας με τη Λουζιανή Κοζάνης – Νομικές προεκτάσεις</i>	191
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΛΕΥΡΑΣ <i>Οι εμποροπανήγυρες της Μακεδονίας κατά την οθωμανική περίοδο (18ος-19ος αι.): το παράδειγμα της Σαμαρίνας και του Μαυρονόρους Γρεβενών</i>	207
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΝΑΚΟΣ <i>Οι λόγοι διαζυγίου στα Γρεβενά τον 19ο αιώνα</i>	223
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΛΟΚΙΔΗΣ <i>Η κοινωνική, εκπαιδευτική, πολιτιστική και οικονομική δραστηριότητα του νομού Γρεβενών κατά την όψιμη Τουρκοκρατία (18ος – αρχές 20ού αιώνα)</i>	247
GEORGIOS SALAKIDIS <i>The Ottoman Town of Serfice/Servia According to a Temettü’at Defteri of the Year 1846</i>	267
ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΗΛΙΟΥ <i>Η ελληνική παρουσία στην Τρανσυλβανία και στο Βανάτο και οι Δυτικομακεδόνες απόδημοι στην Τιμισοάρα</i>	281
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ <i>Η παρουσία οικογενειών της Δυτικής Μακεδονίας στο Σεμλίνο (Σερβία) κατά τον 18ο και 19ο αιώνα</i>	297
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ <i>Οι Δυτικομακεδόνες σύντροφοι του Ρήγα Βελεστινλή και η επιγενέστερη δράση τους</i>	311

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ

*Τέσσερεις αγωνιστές του 1821 από τα Γρεβενά:**Ν. Ζιάκας, Κ. Δημήδης, Γ. Δράμαλης, Γ. Παναγιώτου 335*

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΒΒΑΝΑΚΗΣ

*Η ρουμανική προπαγάνδα στο χωριό Αβδέλλα Γρεβενών**από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο 347*

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

*Εθνοτικές διενέξεις στην περιοχή Γρεβενών από το**κίνημα των Νεοτούρκων ως την απελευθέρωση (1908-1912) 367*

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ-ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ-ΕΝΤΥΠΙΑ

ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ ΤΣΕΛΙΚΑΣ

*Έκθεση «Ελληνικά χειρόγραφα από τη Δυτική Μακεδονία»:**Μανούσιος Βιβλιοθήκη Σιατίστης – Ιερά Μητρόπολις Καστορίας 385*

ΜΑΡΙΑ ΠΟΛΙΤΗ

*Η συλλογή χειρογράφων της Ιεράς Μονής**Οσίου Νικάνορος Ζάβορδας Γρεβενών 389*

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡ. ΠΕΤΡΟΥ

*Η διάσωση των κειμηλίων της μονής Ζάβορδας**στη δίνη του πολέμου και του Εμφυλίου 1941-50**και η ανεύρεση του Λεξικού του Φωτίου 401*

ΣΥΜΕΩΝ Α. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ

*Από τη Θεσσαλονίκη στα Γρεβενά: Αναδιφώντας τον Βίο**του οσίου Νικάνορος και τη Βιβλιοθήκη της Μονής του 417*

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΣΚΡΕΚΑΣ

Βυζαντινά χειρόγραφα προερχόμενα από την περιοχή Γρεβενών 431

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΥΑΡΗΣ

*Χειρόγραφα από τα χρόνια μαθητείας Θεοφίλου του Βερροιαίου,**επισκόπου Σερβίων και Κοζάνης (1785-1811) 451*

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ Ν. ΑΜΟΙΡΙΔΟΥ

Η συμμετοχή των Δυτικομακεδόνων στην εκδοτική δραστηριότητα κατά τους χρόνους της οθωμανικής κυριαρχίας 471

ANNA ΚΑΛΩΤΑ

Ο Γραμματολογικός Κατάλογος του 1873 της Κοινοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης 523

ΖΗΣΗΣ ΜΕΛΙΣΣΑΚΗΣ

Έντυπα από την Καστοριά στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Η αποστολή του Θεμιστοκλή Βολίδη (1913) 547

ΠΑΙΔΕΙΑ-ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΧΑΡΙΤΩΝ ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΣ

Η παιδεία ως παράγωγο και παραγωγός λόγου, ήθους και συλλογικής αυτοσυνείδησης στη Δυτική Μακεδονία (16ος-19ος αι.) 565

ΗΛΙΑΣ ΤΕΜΠΕΛΗΣ – ΟΛΓΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

«Ὡς δεῖ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὀρθῶς φρονούντων διδασκάλων»: Η προσωπικότητα και το έργο του Καστοριανού λογίου Σεβαστού Λεοντιάδη 609

ΗΛΙΑΣ ΤΕΜΠΕΛΗΣ

Ο καρδινάλιος της Καθολικής Εκκλησίας και επίσκοπος Σερβίων και Κοζάνης Μελέτιος Κατακάλου 625

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠ. ΤΣΙΩΛΗΣ

Κύριλλος ο εκ Φουρνάς των Αγράφων, διδάσκαλος στη Σχολή της Κοζάνης, ο και κοινός του Αγίου Όρους πνευματικός 643

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΣ

Μιχαήλ Παπαγεωργίου ο Σιατιστεύς: ο λόγιος δάσκαλος του 18ου αιώνα και το συγγραφικό του έργο 673

ΦΛΟΡΙΝ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ

Ο Αθανάσιος Χριστόπουλος στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες 693

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΛΕΜΜΕΝΟΣ <i>Οι πρώτες μελοποιήσεις των έργων του Καστοριανού ποιητή Αθανάσιου Χριστόπουλου</i>	705
ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΛΟΦΙΤΗ <i>Ζητήματα διακειμενικότητας στο ποιητικό έργο του Γεωργίου Σακελλάριου</i>	731
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΝΟΤΟΠΟΥΛΟΥ <i>Ανέκδοτη επιστολή προς τον Κοζανίτη ιατροφιλόσοφο Μιχαήλ Περδικάρη</i>	751
ΙΛΙΑ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΗ-SANGMEISTER <i>Εκδοτικά και ειδολογικά ζητήματα στις ταξιδιωτικές σημειώσεις (1828) του Γεωργίου Λασσάνη. Πρόδρομη ανακοίνωση</i>	763
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΙΩΚΗΣ <i>Άγνωστα στοιχεία για την εκπαιδευτική κίνηση στην εκκλησιαστική περιφέρεια Καστοριάς κατά την περίοδο 1873-1884</i>	777
ΑΓΝΗ Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ <i>Η Αγάπη στον Αλιάκμονα του Κων. Τσιτσελίκη ως αντιπροσωπευτικό δείγμα της μετάβασης από την ηθογραφική παραγωγή στην εσωτερικότητα και την ψυχογραφική διείσδυση</i>	805

ΤΟΜΟΣ Β΄

Από τον Μεσοπόλεμο στη σύγχρονη εποχή

ΚΟΙΝΩΝΙΑ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ-ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΠΙΡΕΓΙΑΝΝΗ <i>Η αγροτική εγκατάσταση των προσφύγων και το τοπικό δίκτυο της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος στον Μεσοπόλεμο: Οικονομικές παράμετροι και διαχείριση του χώρου στη Δυτική Μακεδονία</i>	819
ΡΑΪΜΟΝΔΟΣ ΑΛΒΑΝΟΣ – ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ <i>Πολιτικό σύστημα και δημόσια έργα: Πρακτικές εκσυγχρονισμού και κρατικές στρατηγικές κατά τον Μεσοπόλεμο στην επαρχία Καστοριάς</i>	837

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΚΛΑΒΙΝΑΣ <i>Απαλλοτριώσεις αγροκτημάτων στην περιοχή Κοζάνης και Γρεβενών κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου (1923-1940) .....</i>	861
ΜΑΡΙΑ ΜΑΛΟΥΤΑ <i>Η οργάνωση και λειτουργία των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Περιφέρειας Κοζάνης κατά τη σχολική περίοδο 1917-1923 βάσει αξιολογικών Εκθέσεων .....</i>	881
ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΟΥΝΟΒΑΣ <i>Η κατάσταση των δημοτικών σχολείων στον νομό Κοζάνης το 1924 με βάση τις εκθέσεις των επιθεωρητών δημοτικής εκπαίδευσης .....</i>	891
ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΤΣΑΣ – ΜΑΝΟΛΗΣ ΜΥΛΩΝΑΣ <i>Η απήχηση του εκπαιδευτικού δημοτικισμού στους εκπαιδευτικούς της Δυτικής Μακεδονίας κατά τον Μεσοπόλεμο .....</i>	911
ΑΝΤΩΝΗΣ Ν. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ <i>«Φίλτατε κ. Γεώργιε Μπούσιε ...»: Το αρχείο Μπούσιου στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Γρεβενών .....</i>	927
ΕΛΕΝΗ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ <i>Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης .....</i>	941
ΜΑΡΘΑ ΜΑΤΣΑΡΙΔΟΥ <i>Η εκπαίδευση στην περίοδο του Εμφυλίου: Η σχολική χρονιά 1947-1948 μέσα από το Αρχείο του Γυμνασίου Γρεβενών .....</i>	961
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΚΑΣ <i>Προσωπικές εμπειρίες από την προεκλογική εκστρατεία του 1963 σε Κοζάνη και Γρεβενά .....</i>	977

ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ – ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΚΑΜΗΛΑΚΗΣ <i>Η ζωοκλοπή στην περιοχή των Γρεβενών, 19ος-20ός αιώνας .....</i>	991
--	-----

ΖΩΗ Ν. ΜΑΡΓΑΡΗ <i>Εθιμικά χορευτικά δρώμενα της Δεσκάτης Γρεβενών: Τα «Πασκαλόγιορτα» και η «Αντρομάνα» .....</i>	1017
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΚΑΜΗΛΑΚΗΣ – ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Θ. ΚΑΡΑΜΑΝΕΣ <i>Η χρήση του κρασιού και του τσίπουρου στον καθημερινό βίο και στα έθιμα του κύκλου της ζωής και του κύκλου του χρόνου στις περιοχές Κοζάνης και Γρεβενών .....</i>	1043
ΘΩΜΑΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ <i>Δυτικομακεδονική διατροφή .....</i>	1085
ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΜΠΟΝΤΑ-ΝΤΟΥΜΑΝΑΚΗ – ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΜΠΑΤΙΑΝΗΣ <i>Η συμβολή της αμπελοκαλλιέργειας στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της Δυτ. Μακεδονίας: Το παράδειγμα της Σιάτιστας και της Εράτουρας .....</i>	1093
ΑΘΗΝΑ ΚΑΤΣΑΝΕΒΑΚΗ <i>Η φωνητική μουσική στη Δυτική Μακεδονία και τα «κρυμμένα» ιστορικά της μηνύματα .....</i>	1121
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ <i>Οι φωτογράφοι της πόλης των Γρεβενών και η φωτογραφική τους ιστορία .....</i>	1141
ΑΡΕΤΗ ΧΟΝΔΡΟΓΙΑΝΝΗ <i>Η αρχαιολογική έρευνα στην κοιλάδα του μέσου ρου του Αλιάκμονα. Προοπτικές πολιτισμικής διαχείρισης .....</i>	1171
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΙΩΤΑ <i>Οι αρχαιότητες των Γρεβενών και η δυναμική συμβολή τους σε μια έξυπνη και βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής .....</i>	1207
ΜΑΡΙΑ ΒΑΤΑΛΗ <i>Τα παλαιοντολογικά ευρήματα της Μηλιάς Γρεβενών: ένα σύγχρονο γνωσιακό ερέθισμα .....</i>	1227
ΖΩΗ ΛΟΛΑ <i>Ο ιερός ναός Αγίου Δημητρίου στο Πρόσβορο Γρεβενών: Ένα άγνωστο μνημείο .....</i>	1241

ΜΑΡΙΖΑ ΤΣΙΑΠΑΛΗ

Ανάδειξη και προστασία μνημείων των Γρεβενών και της Κοζάνης 1259

ΝΑΥΣΙΚΑ ΕΞΗΝΤΑΒΕΛΟΝΗ – ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΠΑΛΑΣΑΣ

Αρχιτεκτονική των ωμοπλινθόκτιστων κατασκευών:

Η περίπτωση των Κορεστίων της Δυτικής Μακεδονίας 1273

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΟΥ

Βιομηχανική κληρονομιά στη Δυτική Μακεδονία: Νομός Φλώρινας 1301

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Τουρισμός: Εικόνα και περιεχόμενο στο νέο αναπτυξιακό μοντέλο 1315

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ

Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή

ανάπτυξη στη Δυτική Μακεδονία 1327

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ

Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή

ανάπτυξη στη Δυτική Μακεδονία 1327

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.

Η *Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών* (Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.) είναι μια μη κερδοσκοπική εταιρεία, που σκοπό της έχει την επιστημονική έρευνα, μελέτη, προώθηση και ανάδειξη της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Δυτικής Μακεδονίας.

Η ιδέα της ίδρυσης μιας επιστημονικής εταιρείας στη Δυτική Μακεδονία είναι πολύ παλιά, ανανεώθηκε όμως, όταν ανατέθηκε από τον Δήμο Κοζάνης σε μια ομάδα ανθρώπων που δραστηριοποιούμαστε επιστημονικά στον χώρο και τον τόπο αυτόν, αρκετά χρόνια τώρα, η επιστημονική φροντίδα του συνεδρίου και η επιμέλεια των Πρακτικών του επετειακού συνεδρίου που διοργανώθηκε για τον εορτασμό των 100 ετών από την απελευθέρωση της πόλης. Στην εργώδη προσπάθεια να συνθέσουμε ένα πρόγραμμα αντιπροσωπευτικό του τίτλου του (*Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας: Γένεση και ανάπτυξη μιας Μακεδονικής Μητρόπολης*) ανακαλύψαμε ότι, τελικώς, ευτυχώς είμαστε πολλοί που από διαφορετική επιστημονική σκοπιά ο καθένας μελετούμε ό,τι έγινε και ό,τι μέλλεται να γίνει στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Πολλοί από μας έλκουμε την καταγωγή μας από δω, ενώ άλλοι από άλλα μέρη μας τιμούν ασχολούμενοι επιστημονικά με τον τόπο μας. Και σκεφτήκαμε: πώς θα ήταν δυνατόν όλο αυτό το επιστημονικό δυναμικό –κάποιοι νέα παιδιά, με καλές σπουδές και πολύ καλές προοπτικές εξέλιξης– να μη χαθούμε με το τέλος του Συνεδρίου; Έτσι αποφασίσαμε να ιδρύσουμε την *Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών* (Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.), λίγοι στην αρχή, συνεχώς θέλουν να προστεθούν και άλλοι, και αισιοδοξούμε μακροπρόθεσμα να εκφράσουμε όλο το επιστημονικό δυναμικό της περιοχής.

Το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται η Εταιρεία μας είναι διεπιστημονικό, στοχεύοντας στη βασική έρευνα των πηγών και των τεκμηρίων, στην κατανόηση, ερμηνεία και σύνθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας, καθώς και στη διασύνδεση του ιστορικού γεγονότος με την κοινωνική συγχρονικότητα και εξέλιξη. Η αποστολή που έχουμε θέσει στον εαυτό μας είναι να

υπηρετήσουμε επιστημονικά και ως άτομα αλλά και ως συλλογικό υποκείμενο αυτό τον τόπο.

Η Δυτική Μακεδονία είναι ένας πολύ ενδιαφέρων για μελέτη χώρος, καθώς βρίσκεται στο τέλος ή την αρχή –αν προτιμάτε– της ελληνικής Επικράτειας. Καταρχάς, η περιοχή μας συνιστά στα όριά της μια μεταβατική πολιτιστικά –και γλωσσικά ασφαλώς– περιοχή, καθώς γειτονεύει στα βορειοδυτικά της με αλβανικούς και στα βόρεια της με σλαβικούς πληθυσμούς. Είναι επομένως φυσικό στην πολιτιστική ταυτότητά της (στη γλώσσα, τη μουσική, τον χορό, την αρχιτεκτονική, την ενδυμασία κλπ.) να έχουν αποτυπωθεί στοιχεία αυτής της πολιτιστικής επαφής. Η συμβίωση –άλλοτε λειτουργική, άλλοτε όχι– με τους Οθωμανούς κατακτητές για πάνω από 500 χρόνια άφησε και αυτή το αποτύπωμά της στον τόπο αυτό. Αν προσθέσει δε κανείς ότι αυτή η γεωγραφική περιοχή δέχθηκε μεγάλη μερίδα προσφύγων από τον Πόντο και τη Μικρά Ασία μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών που ακολούθησε τη Μικρασιατική Καταστροφή, μπορεί να αντιληφθεί κάτω από ποιες νέες συνθήκες διαμορφώθηκε και αναδιαμορφώνεται η πολιτιστική της ταυτότητα.

Αν λάβουμε υπόψιν μας όλα αυτά, αντιλαμβανόμαστε ότι η Δυτική Μακεδονία είναι ένα γεωγραφικό διαμέρισμα που έχει δώσει πολλά στη χώρα μας και τον πολιτισμό της, διαπιστώνουμε όμως ότι δεν είναι καταγεγραμμένη και μελετημένη όσο θα της άξιζε σε σχέση με την προσφορά της. Υπάρχουν ακόμη αρχεία που με ευθύνη όσων τα διαχειρίζονται δεν είναι εύκολα προσιτά στους ερευνητές, με αποτέλεσμα η έρευνα να καθίσταται δυσχερής, ενώ το ενδιαφέρον των μελετητών να στρέφεται προς άλλες πιο φιλόξενες βιβλιοθήκες και αρχεία. Στον τόπο μας είναι πολλοί οι ενδιαφερόμενοι να εντρυφήσουν και να μελετήσουν τα γενόμενα και ερασιτέχνες – με την έννοια του *εραστή της τέχνης*, στους οποίους οφείλουμε ασφαλώς πολλά, καθώς ασχολήθηκαν με πτυχές όλου αυτού του σύνθετου πολιτιστικού μωσαϊκού, το οποίο και κατέγραψαν στο μέτρο των δυνατοτήτων τους. Θεωρούμε όμως ότι στις μέρες μας προέχει η επιστημονική έρευνα να γίνεται κυρίως με όρους και προϋποθέσεις που να ανταποκρίνονται σε διεθνή κριτήρια και απαιτήσεις. Και η Εταιρεία μας αυτό τον σκοπό θέλει να τον υπηρετήσει με μεγάλο σεβασμό και αφοσίωση. Στους κόλπους της υπάρχουν –και προστίθενται συνεχώς καινούργιοι– νεαροί μεν αλλά ώριμοι επιστήμονες, οι οποίοι θα βγάλουν την περιοχή μας από την εσωστρέφεια και

θα την αναδείξουν σε ελληνικά και διεθνή συνέδρια και επιστημονικά περιοδικά. Παράλληλα, η ερασιτεχνική έρευνα θα απολαμβάνει από την Εταιρεία μας τον σεβασμό και την εκτίμηση που της αρμόζει· ο καθείς μπορεί να συμβάλει από τη θέση του.

Η *Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών* είναι αποφασισμένη να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στα πολιτιστικά-πολιτικά δρώμενα της ευρύτερης Δυτικής Μακεδονίας, θεωρώντας αυτονόητο ότι θα είναι ο άτυπος μεν αλλά ουσιαστικός επιστημονικός σύμβουλος των τοπικών και περιφερειακών αυτοδιοικητικών αρχών σε θέματα που αφορούν την ανάδειξη πτυχών της ιστορίας μας και χάραξης νέων υψηλότερων στόχων, ώστε να αξιοποιησουμε το πολιτιστικό μας απόθεμα, που θεωρούμε ότι αποτελεί το συγκριτικό μας πλεονέκτημα σε μιαν ανταγωνιστική και παγκοσμιοποιούμενη οικονομία.

Για τον λόγο αυτό η Εταιρεία μας παρακολουθεί όσα γίνονται στην Περιφέρειά μας και παρεμβαίνει όποτε έχει κάτι να πει (όπως π.χ. με τις ημερίδες: «Ιστορικές προβολές και σύγχρονες προκλήσεις της εκπαίδευσης της Δυτικής Μακεδονίας» και «Βιβλιοθήκες και Αρχεία: Έρευνα και ανάδειξη των ιστορικών και πολιτισμικών τεκμηρίων»), καλώντας στο ίδιο τραπέζι συζήτησης και προβληματισμού όλους τους φορείς του τόπου, οι οποίοι έχουν, ο καθένας από τη θέση του, την ευθύνη του σχεδιασμού του μέλλοντός του.

Αναμφισβήτητα, η πιο σοβαρή δράση που ανέλαβε ως τώρα η Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. υπήρξε η διοργάνωση του Α΄ Συνεδρίου Ιστορίας Δυτικής Μακεδονίας «Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους» στα Γρεβενά, τον Οκτώβριο του 2014. Θεωρούμε ότι ένας από τους βασικούς σκοπούς της Εταιρείας είναι η διοργάνωση μεγάλων επιστημονικών γεγονότων, όπως είναι τα πανελλήνια και με διεθνή συμμετοχή συνέδρια, καθώς και οι θεματικές ημερίδες. Με την έννοια αυτή δεν ήρθε ούτε να ανταγωνιστεί ούτε να υποκαταστήσει τους τοπικούς πολιτιστικούς συλλόγους, οι οποίοι συμβάλλουν και αυτοί με τον τρόπο τους, σύμφωνα με τις καταστατικές τους αρχές.

Αποφασίσαμε να διοργανώσουμε το Α΄ Συνέδριο στα Γρεβενά, για να σηματοδοτήσουμε το περιφερειακό ενδιαφέρον της Εταιρείας και να δώσουμε έμφαση στη μελέτη θεμάτων του παρελθόντος αλλά και του αειφόρου μέλλοντός μας με εστίαση στην πόλη και την ευρύτερη περιοχή της, όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς από τις εισηγήσεις που ακολουθούν.

Φροντίσαμε να δώσουμε χώρο έκφρασης και παρουσίασης της εργασίας τους σε όλους όσοι εντρυφούν σε θέματα τοπικού και περιφερειακού ενδιαφέροντος. Το μόνο κριτήριό μας ήταν η σοβαρότητα στην ενασχόληση με το θέμα και η πρωτοτυπία στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνάς τους. Ένα τόσο μεγάλο εγχείρημα, που απαιτούσε την κινητοποίηση τόσων ανθρώπων από κοντά αλλά και από πολύ μακριά, δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συμπαράσταση της τοπικής κοινωνίας. Και αυτή βρήκε την έκφρασή της στην οικονομική στήριξη αυτού του συνεδρίου από την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, με την οποία το συνδιοργανώσαμε. Η συνεργασία αυτή δυστυχώς δεν ολοκληρώθηκε όπως είχε σχεδιαστεί, με την από κοινού έκδοση των Πρακτικών. Πρόθυμος αρωγός στην οργανωτική προετοιμασία υπήρξε επίσης ο Δήμος Γρεβενών.

Περί τους 80 εισηγητές από όλη την Ελλάδα, αλλά και από το εξωτερικό, τίμησαν και εμπιστεύθηκαν την Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. καταθέτοντας στο συνέδριο το αποτέλεσμα της εργασίας τους. Κατά κοινή ομολογία του πολυπληθούς κοινού που παρακολούθησε τις εργασίες του συνεδρίου, η πλειονότητα των εισηγήσεων (όλες τους πρωτότυπες και καρπός εργώδους προσωπικής έρευνας) υπήρξε πολύ υψηλού επιπέδου – κάποιες από αυτές πράγματι εντυπωσιακές, που δημιουργούν νέα δεδομένα στην έως τώρα αντίληψή μας για την τοπική μας ιστορία. Οι σύνεδροι και το κοινό δεν παρακολούθησαν απλώς τις εισηγήσεις, αλλά συμμετείχαν ενεργά, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί ένας πολύ γόνιμος και εποικοδομητικός διάλογος, μέσα από τον οποίο ουσιαστικά συμπληρώθηκαν με νέα δεδομένα κάποιες εισηγήσεις.

Το συνέδριο ήταν πολυθεματικό: κάλυψε ό,τι αφορά το παρελθόν (αρχαιολογία, ιστορία, φιλολογία, λογοτεχνία, λαογραφία κλπ.), το εντυπωσιακό όμως ήταν ότι η καταγραφή και αναφορά στο παρελθόν χρησιμοποιήθηκε, για να οικοδομηθεί η αειφόρος ανάπτυξη αυτού του τόπου, με τεκμηριωμένες και υλοποιήσιμες προτάσεις. Όσοι το παρακολούθησαν βρήκαν, ο καθένας, κάτι που τον ενδιέφερε· πολλοί βρήκαν παρά πολύ ενδιαφέρουσα τη συνολική θεματολογία και αλληλοσυμπληρούμενες πολλές ανακοινώσεις. Και έσπευσαν να το δηλώσουν και μιλώντας στο συνέδριο και με τα πολλά ευχαριστήρια και ενθαρρυντικά μηνύματα που απέστειλαν στην οργανωτική του επιτροπή. Η σημερινή δημοσίευση των εισηγήσεων αυτών θα αποτελέσει σημαντική παρακαταθήκη για τη μελλοντική έρευνα. Από το σύνολο των συνεδρών διαπιστώθηκε ότι η Δυτική Μακεδονία έχει ιδιαίτερο επιστη-

μονικό ενδιαφέρον: πολλοί, έμπειροι και νέοι, επιστήμονες, από τον τόπο μας αλλά και από πολύ μακριά, μελετούν τα θέματα του παρελθόντος αλλά και του μέλλοντος της περιοχής. Διαπιστώθηκε ότι συνεχώς έρχονται στο φως καινούργια πράγματα με τη βοήθεια της ερευνητικής «σκαπάνης» – άρα η ιστορία μας δεν γράφτηκε ακόμη και το μέλλον μας είναι υπό συνεχή διαμόρφωση και ανασχεδιασμό.

Η πιο συζητημένη πρόταση – αίτημα από το σύνολο σχεδόν των εισηγητών – είναι το άνοιγμα για μελέτη των βιβλιοθηκών και των αρχείων (με αιχμή την Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης και τη μονή της Μεταμορφώσεως της Ζάβορδας) προς διευκόλυνση των ερευνητών, ώστε να αναδιφήσουν στα ιστορικά τεκμήρια και να συμπληρώσουν με νέα στοιχεία την ιστορία της Δυτικής Μακεδονίας.

Η *Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών* με τη δημοσίευση των εισηγήσεων του Α΄ Συνεδρίου Ιστορίας Δυτικής Μακεδονίας «Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους» θέτει σοβαρά τις βάσεις της έρευνας της τοπικής ιστορίας και υπόσχεται να συνεχίσει να εργάζεται για την επιστημονική μελέτη του παρελθόντος και τον ελπιδοφόρο σχεδιασμό του μέλλοντος της Δυτικής Μακεδονίας και καλεί όλους – αυτοδιοικητικούς φορείς, επιστήμονες και ερευνητές που ασχολούνται με τα θέματα της περιοχής – να συνεργαστούν μαζί της για το καλό όλων και ιδιαίτερα των επόμενων γενεών που θα κατοικήσουν αυτό τον ευλογημένο τόπο.

Κωνσταντίνος Δ. Ντίνας
Πρόεδρος Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. 2012-2018
Καθηγ. Πανεπ. Δυτ. Μακεδονίας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η *Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών* (Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.), ιδρυμένη τον Δεκέμβριο του 2012 από πανεπιστημιακούς καθηγητές, ερευνητές, διδάκτορες, μελετητές της ιστορίας και του πολιτισμού, έχει ως σκοπό την προώθηση της έρευνας για την τοπική ιστορία μιας Περιφέρειας της Ελλάδος η οποία έχει να επιδείξει από την Αρχαιότητα λαμπρή ιστορία. Η σημερινή Δυτική Μακεδονία αποτελεί την κοιτίδα των αρχαίων Μακεδόνων, οι οποίοι εποίκισαν τις περιοχές *Τυμφαία*, *Ορρεστίς*, *Ελιμειώτις*, *Εορδαία*, *Αυγκηστίς* (σημερινή Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, παλαιότερα νομοί Γρεβενών, Καστοριάς, Φλωρίνης και Κοζάνης), ενώ η περιοχή ονομάστηκε *Άνω Μακεδονία* (ορεινή). Η περιοχή γνώρισε κατά τη διάρκεια των αιώνων από την Ελληνιστική εποχή και εξής διάφορους εποικιστές και κατακτητές, ενώ συμμετείχε στην κοινή μοίρα του Ελληνισμού κατά τη Ρωμαιοκρατία, τη βυζαντινή εποχή, την Τουρκοκρατία, τους δύο παγκοσμίους πολέμους, αλλά και κατά τη σύγχρονη εποχή. Μικρή ιδιαιτερότητα αποτελεί η καθυστερημένη ενσωμάτωση της περιοχής στο ελληνικό κράτος, η οποία επακολούθησε μετά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, το φθινόπωρο του 1912.

Η Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. ήδη έχει καταγράψει στο ενεργητικό της επιστημονικές Ημερίδες και δράσεις (βλ. <https://edymme.wordpress.com>). Με το Α΄ Συνέδριο Ιστορίας Δυτικής Μακεδονίας «Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους» (Γρεβενά, 2-5 Οκτ. 2014), καθώς και με την παρούσα έκδοση των Πρακτικών, φιλοδοξεί να εγκαινιάσει σειρά επιστημονικών συνεδρίων υψηλού επιπέδου για την τοπική ιστορία, τα οποία θα πραγματοποιούνται εκάστοτε σε άλλη πόλη/κωμόπολη της Περιφέρειας Δυτ. Μακεδονίας. Παρά τις φιλότιμες προσπάθειες που έχουν σημειωθεί κατά καιρούς, η ιστορία της Δυτ. Μακεδονίας δεν αντιμετωπίστηκε μέχρι τούδε συνολικά και σε αυστηρά επιστημονικό επίπεδο, ώστε η παρούσα προσπάθεια να αποτελεί το πρώτο σοβαρό επιστημονικό εγχείρημα στην περιοχή. Έτσι, στόχος γενικότερος

της Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. είναι η σοβαρή επιστημονική μελέτη της ιστορίας και του πολιτισμού της Δυτικής Μακεδονίας, όσον αφορά στην ιστορική γεωγραφία, την κοινωνία και οικονομία, την πολιτιστική ταυτότητα, αφενός σε συλλογικό επίπεδο αλλά και ως προς την προσωπογραφία. Ιδιαίτερο είναι, επίσης, το ενδιαφέρον τόσο για τη μικροϊστορία, όσο και για τη μελέτη των σχέσεων και αλληλεπιδράσεων της Δυτ. Μακεδονίας με τις όμορες περιοχές αλλά και στο ευρύτερο πλαίσιο του ιστορικού γίνεσθαι στην Κεντρ. και ΝΑ Ευρώπη.

Με το Α΄ Συνέδριο και όσα επακολουθήσουν η Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. στοχεύει στη δημοσίευση αυστηρά πρωτότυπων επιστημονικών εργασιών –έκδοση σχολιασμένων πηγών, συνθετικές και συγκριτικές εργασίες– για ολόκληρο το φάσμα της ιστορίας της Δυτ. Μακεδονίας, με κέντρο βάρους τους Νεότερους Χρόνους. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, η Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. φιλοδοξεί να αποτελέσει το επιστημονικό βήμα για όλους τους επιστήμονες της ιστορικής έρευνας που ασχολούνται με νέες πρωτότυπες επιστημονικές εργασίες, ώστε να προωθηθεί η τοπική ιστορία της Δυτ. Μακεδονίας, η οποία βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο, καθώς αρκετές πτυχές της ιστορίας παραμένουν ακόμη ανεξερευνήτες, ενώ πλήθος χειρογράφων, εντύπων και γενικώς πηγών, δεν έχουν μελετηθεί ακόμη. Ιδιαίτερη θα είναι η προσπάθεια για μετάβαση από τη γεγονοτολογία στη συνθετική ερμηνεία του ιστορικού γίνεσθαι καθώς και η ένταξη του ειδικού και ιδιαίτερου της τοπικής ιστορίας στο γενικό πλαίσιο της ελληνικής, βαλκανικής και ευρωπαϊκής ιστορίας.

Τα Πρακτικά αποτελούνται από δύο τόμους: Α΄. *Από τον 15ο αι. στον Μεσοπόλεμο*, Β΄. *Από τον Μεσοπόλεμο στη σύγχρονη εποχή*. Βασικά θέματα έρευνας αποτέλεσαν οι Οικισμοί, η Κοινωνία, η Οικονομία, η Πολιτική ιστορία, η Παιδεία, ο Πολιτισμός. Από τις εργασίες των Πρακτικών προκύπτει ότι ως προς την ιστορική γεωγραφία και τα οθωμανικά αρχεία έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος, ενώ το ενδιαφέρον των μελετητών παραμένει αμείωτο. Η μελέτη της διοίκησης, της κοινωνίας και της οικονομίας στη Δυτ. Μακεδονία καθώς και η δράση των αποδήμων Δυτικομακεδόνων παρουσιάζουν ακόμη μεγάλες ελλείψεις. Για την παιδεία, τις βιβλιοθήκες και τους λογίους έχουν γίνει κάποιες αρχικές μελέτες, υπάρχει όμως ανάγκη συστηματικότερης έρευνας, καθώς η Δυτ. Μακεδονία πρωτοστάτησε – ειδικά από το μέσον του 18ου αι. και ως τις αρχές του 19ου αι.– στα ελληνικά γράμματα (σχολεία, χειρόγραφα, εκδόσεις, βιβλιοθήκες). Μεγάλο είναι το κενό της μελέτης του λαϊκού πολιτισμού, παρόλο που η περιοχή εμφανί-

ζει πλούσια λαογραφική-εθνολογική ταυτότητα και διαθέτει ποικιλότροπα πολιτιστικά δρώμενα. Τέλος, σημαντικό είναι το κενό στην έρευνα του 20ού αι., με εξαίρεση την εποχή του Μεσοπολέμου.

Στο συνέδριο συμμετείχαν 79 εισηγητές (με 73 εισηγήσεις) τόσο από τη Δυτ. Μακεδονία όσο και από την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τη Λάρισα, τα Ιωάννινα και από όλη την ελληνική περιφέρεια. Από τις 73 εισηγήσεις οι επιμελητές των Πρακτικών ελάβαμε 62, ενώ προστέθηκαν άλλες 3 από μελετητές που δεν είχαν λάβει μέρος στο Συνέδριο. Έτσι, ο παρών τόμος των Πρακτικών περιλαμβάνει 65 εργασίες. Η Δυτ. Μακεδονία διαθέτει πληθώρα επιστημόνων, οι οποίοι στήριξαν την προσπάθεια της Ε.ΔΥΜ.ΜΕ., πολλώ μάλλον με τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον τους ανέδειξαν την Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. στο κατεξοχήν επιστημονικό forum για την προώθηση της ιστορίας της Δυτ. Μακεδονίας. Στα επόμενα Συνέδρια της Ε.ΔΥΜ.ΜΕ θα καταβληθεί προσπάθεια πρόσκλησης επιστημόνων από τις όμορες χώρες αλλά και από ολόκληρη την Ευρώπη, ώστε αφενός να ακουστεί και η «άλλη άποψη» για την τοπική ιστορία της Δυτ. Μακεδονίας, αφετέρου η τοπική μας ιστορία να γίνει ευρύτερα γνωστή σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Προς όλους τους εισηγητές του Συνεδρίου και συγγραφείς των Πρακτικών απευθύνουμε θερμές ευχαριστίες. Ακόμη, για τη διάθεση φωτογραφικού υλικού ευχαριστούμε τις Εφορείες Αρχαιοτήτων Γρεβενών και Κοζάνης, τη Δημόσια Βιβλιοθήκη Γρεβενών και τα ΓΑΚ Ν. Γρεβενών, ενώ ιδιαίτερες ευχαριστίες ανήκουν στον Βαγγέλη Νικόπουλο.

Το Α΄ Συνέδριο της Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. χρηματοδοτήθηκε από την Περιφερειακή Ενότητα Γρεβενών της Περιφέρειας Δυτ. Μακεδονίας. Για τη χορηγία του Συνεδρίου ανήκει έπαινος στον Αντιπεριφερειάρχη Π. Ε. Γρεβενών κ. Ευάγγελο Σημανδράκο, ο οποίος αποδεικνύει κατ' αυτόν τον τρόπο εμπράκτως το ενδιαφέρον για την ιστορία του τόπου μας.

οι επιμελητές του τόμου